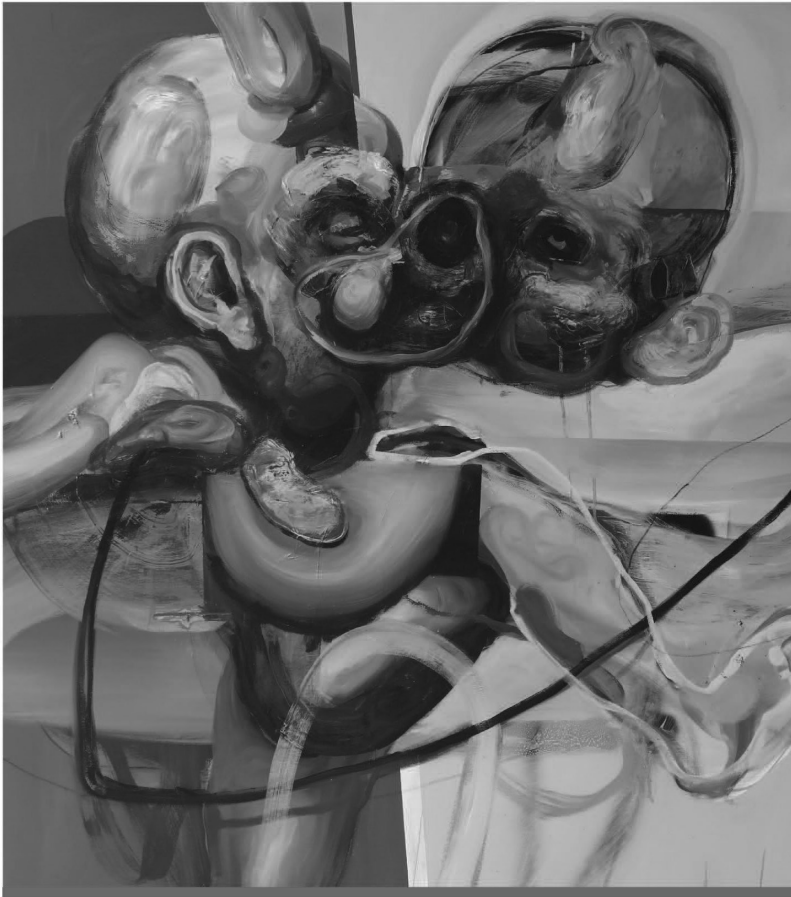

HORVÁTH MÁRK – LOSONCZ MÁRK – LOVÁSZ ÁDÁM

A valóság visszatérése

FORUM

A három fiatal magyar filozófus, Horváth Márk, Losoncz Márk és Lovász Ádám hazánkban elsőként vállalkozott arra, hogy átfogó képet nyújtson a kortárs filozófiai realizmus programjáról. Könyvükben megszólal a realizmus szinte minden jelentős képviselője, a kontinentális gondolkodók ugyanúgy, mint a tengerentúliak. Ugyanakkor a szerzők nemcsak rekapitulálják, de ütköztetik is az egymással versengő álláspontokat, illetve kritikai megjegyzésekkel fűszerezik a mindig tárgyyszerű és a nemzetközi szakirodalom legismertebb munkáival alátámasztott interpretációjukat.

(Kiss Lajos András)

ELŐSZÓ

Nagy öröm számomra, hogy üdvözölhetem a spekulatív realizmus és rokon irányzatai Magyarországon való terjedését Horváth Márk, Losonczi Márk és Lovász Ádám bevezető kötetének köszönhetően. A családom is Közép-Európából származik – döntően Prágából –, és több alkalommal is jártam a térségben. 2001-ben Budapestre is eljutottam, ahol különösen a fürdőket és a Duna nagyszerű látványát élveztem. Az egyetlen nehézségem a forint átszámítása volt dollárra: fejben elég nehezen elvégezhető számítás!

Hosszú éveken át, a kontinentális európai filozófia nem vette kellőképpen komolyan a realizmus/antirealizmus-vitát. Sajnos ez jórészt a huszadik századi filozófia két legnagyobb európai alakjának tudható be: Edmund Husserlnek és Martin Heideggernek. Husserl kifejezetten tagadja bárminek a létezését, ami nem lehet legalább elvben egy intencionális aktus korrelátuma. Annak ellenére, hogy ez az álláspont igencsak hasonlít az idealizmusra, Husserl a realizmus és idealizmus közötti különbséget „pszeudo-problémaként” kezelte; elvégre mi már „elvé mindig is” az elmén kívül vagyunk, a különféle objektumokhoz való intencionális viszonyulásunk folytán. Heidegger a mesterétől elkapta a betegséget, noha szerinte a világban nem a tudatos intencionális aktusokon, hanem a szerszámok praktikus alkalmazásán keresztül létezőnk. Ennek ellenére Heidegger nagy mértékben támaszkodik az ontológia realista felfogására. Vegyük csak az alábbi, gyakran mellőzött passzust a Kantról szóló kötetéből: „Mi másban rejlene a német idealizmusnak a »magában való dolog« elleni küzdelmének

GRAHAM HARMAN

titka, semmint annak elfeledésében, hogy Kant mire tett szert, nevezetesen arra a tudásra, hogy a metafizika intrinzikus lehetőség és szükségszerűsége, azaz esszenciája, a végesség eredeti kifejtésében és felkutatásában rejlik?”¹ Általánosabban a létkérdés folyamatos tételezése Heidegger részéről értelmetlen volna, ha a lét ne lenne valami, ami elzárkózik minden hozzáférhetőség elől: a létkérdés tehát a létnek egy realista koncepcióját követeli meg. Igaz, mások mellett Jacques Derrida a lét eme radikális külsődlegességét megpróbálta megszelídíteni: „Heidegger kitartása, amivel jelzi, hogy a lét csak a logosz által jön létre történelelként, és rajta kívül semmi sincsen, továbbá a lét és a létező megkülönböztetése világosan mutatja, hogy semmi sem vonhatja ki magát a jelölő mozgása alól, és hogy végső soron a jelölt és a jelölő különbsége: *semmi*.”² Ez a passzus többet árul el Derrida saját mániákus antirealizmusáról mint Heidegger *Sein*-fogalmáról, amely egyáltalán nem egyenértékű a „logoszon keresztül termelt történelemmel”.

A kontinentális filozófiát annyira foglalkoztatta az az elképzelés, miszerint túljutott a realizmus/antirealizmus-vitán, hogy feledésbe merült a huszadik század végéig ennek a vitának a tétje. Igaz, hogy Nicolai Hartmann képviselt egy határozottan realista pozíciót a Husserl és Heidegger fémjelezte kontinentális aranykorban, de ez a kivétel csupán erősíti a szabályt: a fenomenológiához képest Hartmann befolyása minimális volt, és csak az elmúlt évek során láthatóak egy Hartmann-reneszánsz első jelei. Úgy tűnik, mintha a kontinentális gondolkodásnak szüksége lett volna egy antirealista korszakra ahhoz, hogy a független valóságra ismét kiéhezetté válhasson. Ismeretem szerint a kulcsemény 1991-ben történt Torinóban, amikor Maurizio Ferraris – a későbbi újrealizmus társalapí-

¹ HEIDEGGER, Martin 1962. *Kant and the Problem of Metaphysics*. Indiana University Press, 252–253.

² DERRIDA, Jacques 2014. *Grammatológia*. Typotex, Budapest, 32.

Előszó

tója – elpártolt tanárától, Gianni Vattimótól pontosan emiatt a kérdés miatt. Ekkortájt komoly bátorságot igényelt egy kontinentális képzettségű filozófus részéről a realista pozíció képviselése, és ennek következtében a fiatal Ferraris el is vesztette mentora támogatását. Két évtizeddel később, Ferraris szövetségét talált a jóval fiatalabb bonni filozófusban, Markus Gabrielben, és megszületett az újrealizmus.

Az Atlanti-óceán túlsó oldalán, ebben az időszakban, ugyanazon céllal más erők is mozgásba lendültek. A chicagói DePaul Egyetem frissen végzett doktoranduszaként azon dolgoztam, hogy Heidegger filozófiájának konzisztensebb olvasatát adjam, mint az általam unalmasnak és jámbornak talált fősodró értelmezések. 1992-től a *Lét és idő* szerszámelemzésére, mint az egész filozófiájának kulcsára összpontosítottam minden erőmet, azonban a realizmus kérdését illetően még agnosztikus voltam, számomra is csupán „pszeudo-problémának” tűnt. 1997-ben azonban villanásszerűen felismertem, hogy a szerszámelemzés, ha meg akarjuk érteni, egy realista interpretációt követel. Heidegger valóban emlékeztet bennünket arra, hogy a szerszámok egymásra vonatkoznak és végső soron a jelenvalólétre (*Dasein*), és hogy szigorú értelemben nem léteznek különálló felszerelések, csupán a szerszámok egyedüli holisztikus rendszere. Viszont 1997-ben ráébredtem arra, hogy ha a szerszámok valóban egységes rendszert alkotnak, akkor a heideggeri „meghibásodott szerszám” sohasem fordulhatna elő. Amennyiben a szerszám-rendszer mindig aktualizált, semmit sem visszatartva, ez váratlan repedéseket és egyéb jövőbeli hatásokat idézhet elő. Ez a felismerés nemcsak ahhoz vezetett, hogy realista maradtam, de ettől a pillanattól kezdve kitartottam amellett, hogy a realizmus/antirealizmus kérdés megkerülhetetlen – „pszeudo-problémaként” való kezelése komolytalan válasz.

Az 1990-es évekbeli küzdelmeim ideje alatt egy mexikói származású, New Yorkban élő filozófus Gilles Deleuze és Félix

GRAHAM HARMAN

Guattari műveibe merülve a saját filozófiáján dolgozott. Manuel DeLanda-ról beszélek, aki 2002-ben adta ki első kifejezetten realista munkáját, az *Intensive Science and Virtual Philosophy* című kötetét. A szerencsének köszönhetően ugyanebben az évben adtam ki első könyvemet, a *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects* című művet. Ez alapján 2002-re tehető a kontinentális realizmus kezdete Észak-Amerikában, azaz valamivel későbbre, mint Maurizio Ferraris fellépésével Olaszországban. Több év telt el, míg végre a kezem ügyébe akadtak DeLanda művei, levelezhettem vele és megismerhettem őt személyesen. Erős szövetségessé váltunk eltérő életkorunk ellenére, s annak dacára, hogy DeLanda realizmusa a természettudományos megismerés talapzatán áll, míg ugyanezt a funkciót számomra inkább az esztétika tölti be. Ezt a különbséget részletesebben is elmagyarázzuk a 2017-ben megjelent *The Rise of Realism* című, egy egész könyvet kitevő beszélgetésünk során.³

Az angolszász világban a realizmus döntő eseményei 2007 és 2010 közé datálhatóak. 2007 áprilisában, a Goldsmiths Egyetem keretén belül tartottuk az első *Speculative Realism* workshopot, Ray Brassier, Iain Hamilton Grant, Quentin Meillassoux és jómagam részvételével. Mindannyian a realista filozófiának valamely különböző és szokatlan formáját képviseltük.⁴ Felemelő nap volt, noha rettenetesen szenvedtem egy kezeletlen torokgyulladásból: ábécérendben haladtunk, és máig élénken emlékszem arra, hogy a halványuló délutáni napsütésben Meillassoux zárta a konferenciát. 2009-ben ismét találkoztunk Bristolban, Meillassoux kivételével, aki mind-

³ DELANDA, Manuel – HARMAN, Graham 2017. *The Rise of Realism*. Polity, Cambridge.

⁴ BRASSIER, Ray – GRANT, Iain Hamilton – HARMAN, Graham – MEILLASSOUX, Quentin 2007. *Speculative Realism*. In: *Collapse III*, 306-449.

Előszó

inkább óvatosan kezelte a „realizmus” kifejezést, és a „materializmus” terminust részesítette előnyben. Pár hónappal a bristoli workshopot követően a filozófiai és személyes különbségek véget vetettek a *Speculative Realism* csoportnak, noha befolyása máig jelentősnek mondható.⁵ Az Edinburgh Egyetem könyvkiadója egy általam szerkesztett, viruló spekulatív realizmus-sorozattal rendelkezik, és világszerte számos egyetemi kurzus foglalkozik a témával.

A spekulatív realizmusnak mint formális csoportosulásnak a vége utat nyitott a legjelentősebb elágazódásnak, az objektumorientált ontológiának (*Object-Oriented Ontology, OOO*). Hosszú ideje ismerem Ian Bogost-ot, akivel a *Unit Operations* című kötetének megjelenése óta levelezésben állok.⁶

Később megismertem Levi R. Bryant-et, aki felkért a *The Speculative Turn* című antológia társszerkesztésére.⁷ Ez az antológia tekinthető az OOO egyik kezdetének, amely irányzat az első találkozóját az atlantai Georgia Tech intézetben tartotta 2010 tavaszán. Ugyanazon év nyarán megnyertem az irányzatunknak egy rendkívül értékes szövetséget: Timothy Mortont, az ökológia kiváló kutatóját, aki azóta világhíres lett. Mortonnal együtt tartottunk egy második OOO-konferenciát 2010 decemberében a Los Angeles-i UCLA-n.

Mi a helyzet a különböző realizmusokkal manapság? A spekulatív realizmus immár nem létezik az OOO-tól elvonatkoztatva. Brassier realizmusa többé már nem igazán spekulatív, és Wilfrid Sellars analitikus filozófus munkássága

⁵ Lásd: HARMAN, Graham 2018. *Speculative Realism: An Introduction*. Polity, Cambridge.

⁶ BOGOST, Ian 2008. *Unit Operations: An Approach to Videogame Criticism*. MIT Press, Cambridge.

⁷ BRYANT, Levi R. – SRNICEK, Nick – HARMAN, Graham (eds.) 2011. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*. re.press, Melbourne.

GRAHAM HARMAN

iránti megszállottsága kifejezetten szcientista realistává avatta őt. Ami Meillassoux-t illeti, egyre világosabb, hogy a legkevésbé sem realista, sokkal inkább René Descartes és a német idealisták utódja. DeLanda folytatja a maga realista deleuziánus filozófiai törekvéseit, noha inkább magányos farkasként mint tanítványokat gyűjtő alapítóként; ennek ellenére DeLanda olvasótábora igen jelentős. A legtevékenyebb OOO-csoportok Észak-Amerikában találhatóak, míg az újrealizmus elsősorban Európában népszerű. A két csoport között jelentős átfedés és egyetértés uralkodik, és sokszor szerveznek közös eseményeket. A legnagyobb különbség közöttük talán az, hogy az újrealizmus elsősorban a relativizmus fenyegetésével foglalkozik, s így mind Ferraris, mind pedig Gabriel a tudás eléréséhez szükséges eljárások kialakításával van elfoglalva. Ezzel szemben az OOO ragaszkodik a *philosophia* szókratikus jellegéhez, amely szerint az emberek képtelenek bármiről is közvetlen tudást szerezni. Ennek szellemében az OOO kevésbé a relativizmus, mint inkább az *idealizmus* miatt aggódik, abban az értelemben, hogy a világról szóló tudásunk túlzott azonosítása (*over-identify*) magával a világgal elkerülhetetlenül az idealizmus formájává válik.

Mi a különböző realizmusok jövője Európában, ahol a jelen kötet kiadásra kerül? Úgy gondolom, hogy a következő nemzedéknek kulcsfontosságú szerepe lesz annak meghatározásában, hogy a jövőben milyen irányba tart a filozófia. Gabriel már olyan régóta publikál, hogy könnyű megfelekedezni arról, hogy ő már egy nemzedékkel fiatalabb az első spekulatív realistáknál, akik többnyire az 1960-as években születtek. Valamivel fiatalabb Tristan Garcia, akinek a *Form and Object* című műve a rendszeralkotó filozófia nagyszerű példája.⁸ Idén már olvashattunk egy jelentős művet, a holland származású Arjen

⁸ GARCIA, Tristan 2011. *Forme et objet. Un traité des choses*. PUF, Paris.

Előszó

Kleinherenbrink *Against Continuity* című könyvében Deleuze filozófiájának egy objektumorientált olvasatát nyújtja.⁹ *A valóság visszatérése* című könyv magyarországi megjelenésének alkalmából, szeretném kifejezni a reményemet, hogy a magyar olvasók ne csak passzív befogadói legyenek az új kontinentális realizmusnak. Mindannyiunk javára fog szolgálni, ha eredeti művekkel is gazdagítják a filozófiát. Ezzel a fontos könyvvel Horváth Márk, Losoncz Márk és Lovász Ádám példát mutatnak olvasóik számára. Kíváncsian várom az önök műveit.

2019. március

*Graham Harman*¹⁰

⁹ KLEINHERENBRINK, Arjen 2019. *Against Continuity: Gilles Deleuze's Speculative Realism*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

¹⁰ Lovász Ádám fordítása.

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?¹

Amikor egy nápolyi étteremben elfogyasztott ebéd során Markus Gabriel azt sugallta Maurizio Ferrarisnak, hogy „újrealizmusként” határozzák meg az általuk képviselt filozófiai irányzatot, akarva-akaratlanul is olyan kifejezést javasolt, amelynek jelentése messze meghaladta kettejük törekvéseit. Ugyanis 2011-re filozófiák hosszú sora tűnt fel, amelyek valamiképpen a valósághoz való visszatérés mellett köteleződtek el. Már két évtizeddel korábban megjelentek a magukat újmaterialistáknak tekintő teoretikusok, akik a kontinentális filozófia által addig többnyire elhanyagolt területekre összpontosítottak, majd erőfeszítéseik újabb lökést kaptak a spekulatív realista, objektumorientált és egyéb filozófiáknak köszönhetően. Kétségtelen, hogy ezeknek a sokszínű áramlatoknak a közös nevezője mindenekelőtt a posztmodernnek vagy posztstrukturalistának mondott filozófiákkal való szembenállás. Amiként az Egyesült Államokban az 1910-es években megjelenő *New Realism*² vagy az 1970-es évek Dél-Amerikájában színre

¹ A szerző e mű megírásának idején a Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézete 43007-es számú, Szerbia Köztársaság Oktatásügyi, Tudományos és Technológiai Fejlesztési Minisztériuma által támogatott projektjének munkatársa, illetve a Domus Alapítvány ösztöndíjasa volt.

² HOLT, Edwin Bissell – MARVIN, Walter Taylor – MONTAGUE, William Pepperell – PERRY, Ralph Barton – PITKIN, Walter Bough-ton – SPAULDING, Edward Gleason 1912. *The New Realism: Cooperative Studies in Philosophy*. The Macmillan Company, New York.

LOSONCZ MÁRK

lépő *Novo Realismo*³, úgy napjaink újrealizmusa is elsősorban ellenreakció a valóságtól túlságosan elrugaskodott, idealista, erősen konstruktivista vagy egyéb filozófiákkal szemben. A kortárs újrealisták nem gondolják, hogy a valóságról csak közvetetten, vagyis a róla szóló diskurzusok, az őt reprezentáló kulturális javak vagy az érte folytatott hatalmi küzdelmek elemzése révén szólhatnánk. Hiszen a valóság megannyi rétege tőlünk, a szubjektív (tudati, nyelvi vagy egyéb) teljesítményeinktől és határainktól függetlenül is fennáll, s nincs okunk feltételezni, hogy eredendően hozzáférhetetlenek lennének számunkra. Steven Shaviro megfogalmazásában: „az önmagában vett világot, amely tőlünk függetlenül is létezik, semmiképpen nem tartalmazhatja vagy korlátozhatja a világhoz való hozzáférésünkkel kapcsolatos kérdés. ... *Pace* Kant, a gondolkodásunkon kívül kell gondolkodnunk; pozitív módon kell megragadnunk a dolgoknak a fogalmainkon kívüli létét.”⁴ Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az újrealisták minden további nélkül a Kant előtti avagy naiv, prekritikai realizmushoz való visszatérést sürgetnék, ellenkezőleg: nagy jelentőséget tulajdonítanak az episztemológiai és az ontológiai kérdések közti különbségnek, a valóság és a hozzáférésünk közti eltérésnek. Ha pedig elutasítják, hogy a valóságról kizárólag a szubjektivitásunk fényében fogalmazzanak meg kijelentéseket, nem azért van, mert nem tudnának a korlátainkról, hanem mert úgy vélik, a *valóság túlbősége* minduntalan meghaladja a képességeinket és az osztályozási stratégiáinkat. E fogalmi keretben az individuális vagy az általában vett emberi perspektívánk nem a valóságot konstituáló, a lehetőségfeltételeket egyszer s mindenkorra megszabó keret, hanem a valóságban sokrétű-

³ HOLLANDA, Arnaldo de 1978. *O Novo sistema Neo-Realista*. Ceara, Fortaleza.

⁴ SHAVIRO, Steven 2011. *Panpsychism and/or Eliminativism*. URL: <http://www.shaviro.com/Blog/?p=1012> (2018.11.21.)

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?

en gyökerező diszpozíció. Vagyis a valóságot nem az emberi megismerés származékos mozzanatának, hanem a kiindulópontjának tartják.

Az 1990-es években Manuel DeLanda és Rosi Braidotti egymástól függetlenül vezették be az „újmaterializmus” (*New Materialism, Neo-Materialism*) terminust. Mindketten úgy látták, hogy a posztmodernnek vagy posztstrukturalistának tartott elméletek csupán az anyagi és testi valósággal kapcsolatos kulturális képzeiteinket elemzik, s nem magát a valóságot. A paradigmaváltás, amelyet olykor – a nyelvi, illetve a kulturális fordulat ellenében kibontakozó – „anyagi fordulatként” (*material turn*) szokás leírni, egy olyan látásmód melletti elköteleződést jelentett, amely az anyagot emergens teljesítményekre kész önszerveződésnek, erők dinamikus hálózatának, a hatékonyságok összetett kölcsönhatásai terepének tekintette, nem pedig tehetetlen és terméketlen adottságnak. Egyszerre távolodtak el az anyag esszencialista felfogásától, és attól, amely az emberi tevékenység merő függvényeként kezelte. Az anyagot mindenekelőtt sokrétűen kibontakozó *immanencia-síkként* határozták meg, amelyben sem az embernek, sem más létezőnek nincs kitüntetett szerepe. Ahelyett, hogy a dolgok állítólagos lényegeire és taxonómiáik rögzítésére összpontosítottak volna, az újmaterialistákat elsősorban az foglalkoztatta, hogy milyen kapcsolatok és átjárások vannak az anyag egyes dimenziói között, tekintet nélkül az általunk megszokott elmentétpárokra (természet/társadalom, szerves/szervetlen, nem emberi/humán stb.). Az anyagot nyitott alakulásában, morfogenezisében igyekeztek megragadni, nem pedig az öröknek vélt törvények és a lineáris ok-okozatiság szempontjából. Az így elgondolt anyag képes a metamorfózisra, az új tulajdonságok, képességek és valóságszintek szüntelen, általunk nem előrejelezhető teremtésére – így aztán, a folyamatszerűségére való tekintettel, nem is matériaként, hanem materializálódásként

LOSONCZ MÁRK

kellene megneveznünk. Az újmaterialisták nyomatékositották, hogy „az erő, a töltések, a hullámok, a virtuális részecskék és az üres tér olyan ontológiát sugallnak, amely jelentősen különbözik az anyag szubsztancialista karteziánus vagy mechanista newtoniánus felfogásától”⁵ Jane Bennett például az anyagot nem állandó egyensúlyban levő, mechanikus entitásként határozta meg, hanem – mint főművének címe is sugallja: *Az élénk anyag*⁶ – vitális és saját kezdeményezőkésséggel rendelkező, relacionálisan szerveződő sokaságként. Bennett azt sugallta, hogy a természetet és a történelmet nem kezelhetjük ellentétpárként, hiszen minden tárgynak van valamifajta hatalma (*thing-power*), amelynek révén afficiálni tud másokat, vagy elszenvedheti, befogadhatja más tárgyak hatását. Az anyagot Elizabeth Grosz is teremtő jellegűként írta le, vagyis – a káoszelmélet értelmében: – kaotikusként és nyitottként, olyanként, amely képes komplex és emergens fejleményeket előidézni.⁷ A *natura naturans* kreativitását elhanyagoló, az egymástól elhatárolt tárgyak hipotéziséből kiinduló elméletekkel szemben Grosz a természeti folyamatok dinamikus voltát és összekapcsolódását hangsúlyozta. Hasonló következtetésekre figyelhetünk fel Catherine Malabou újmaterialista filozófiájában is, amely kitüntetett figyelmet szentelt annak a neurotudományos belátásnak, miszerint az agy működési szabályai átalakíthatók. A plaszticitás malabou-i koncepciója⁸ szerint az anyag a lehető-

⁵ COOLE, Diana – FROST, Samantha (ed.) 2010. *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press, Durham, 12–13.

⁶ BENNETT, Jane 2010. *Vibrant Matter. The Political Ecology of Things*. Duke University Press, Durham.

⁷ GROSZ, Elizabeth 2008. *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth*. Columbia University Press, New York.

⁸ MALABOU, Catherine 1996. *L'Avenir de Hegel: Plaszticité, Temporalité, Dialectique*. Librairie philosophique J. Vrin, Paris. MALABOU, Catherine 1999. *Plaszticité*. Léo Scheer, Paris.

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?

ségek formálható terének tekintendő, ez pedig azt jelenti, hogy a neurális kapcsolatok átszabásával akár önnön identitásunkat, személyiségünket is radikálisan átalakíthatjuk. Ezekkel rokon motivációk mozgattak sok más újmaterialistát, így többek között Adrian Johnstont, Stacy Alaimót, Karen Baradot, William E. Connollyt, Diana H. Coole-t, Samantha Frostot, Vicki Kirbyt, Eugene Thackert és Elizabeth Wilsont. Érdeemes végül kiemelni, hogy az újmaterialisták elemzéseinek nagyon sokszor politikai dimenzióik is vannak. Gyakran lépték át a humán- és a természettudományok közti határvonalakat, és párbeszédet kezdeményeztek a különböző kritikai elméletekkel, hogy „renaturalizálhassák” a kései kapitalizmusban működő uralmi viszonyokról szóló vitákat.

Az újmaterialisták több vonatkozásban is a későbbi újrealista belátások megelőlegezőinek tekinthetők: a valóság kulturálisan közvetített vagy emberileg konstruált volta mellett vagy helyett, a posztmodern vagy posztstrukturális elméletek korlátain túllépve igyekeztek magukra az anyagi és testi folyamatokra fókuszálni, s közben megszabadulni az antropocentrikus előítéletektől. A legtöbb újmaterialista szerint az ember-világ viszony csak egy változata a különböző entitások között létrejönni képes viszonyoknak, s magát az emberi tapasztalatot sem a felülmúlhatatlannak, szükségszerűnek vélt transzcendentális keretei között ítélték meg, hanem szem előtt tartva a feltételeiként szolgáló anyagi és testi tényezőket, illetve a velük való kölcsönhatásokat. Az újmaterialisták módszertanilag realistákként jártak el, amennyiben úgy tartották, hogy magáról az elmefüggetlen valóságról is szólhatunk, nem pedig csupán a róla már megfogalmazott kijelentéseink reflektálására vagyunk alkalmasak. Az általuk felállított diagnózis szerint a konstruktivizmus, „különösen a lingvisztikai vagy a diskurzuselemző alakjában, allergiás volt a »valóssal« szemben, az anyagi valósághoz való közeledést pedig alattomos

LOSONCZ MÁRK

fundacionalizmusként utasította el”.⁹ Az efféle tendenciákkal szembeszegülő újmaterializmus tehát a valósághoz való visszatérés érdekében kialakított stratégiának is tekinthető, s nem véletlen, hogy több képviselője is magához közelebb érezte a 2000-es években feltűnő újrealista áramlatokat. Mindazonáltal a szűkebb értelemben vett újrealizmus képviselőit, elsősorban Markus Gabriel, Jocelyn Benoist és Maurizio Ferraris filozófiáját jelentős távolság választja el az újmaterializmustól. Közös hármójuk gondolkodásában, hogy a valóságot rétegezettnek tekintik, s az anyagot legfeljebb egy rétegnek tekintik a többi mellett. A valóság sokrétűségét hangsúlyozva Gabriel különböző értelemmezőkről, Benoist a valóság és a rá alkalmazott normák közti eltérésekről, Ferraris pedig tárgyszférákról beszél. Érvelésük szerint indokolatlan az általában vett valóságnak tulajdonítani azokat a jegyeket, amelyek voltaképpen csupán a fizikai létezőkre jellemzőek. Így például a matematikai, a fiktív vagy a társadalmi entitások más jellegzetességekkel bírnak, mint a természetiek, vagyis elhibázott az utóbbiakra redukálni minden egyebet. Ebből a szempontból tévesnek, naiv és leegyszerűsítő naturalizmusnak vagy fizikalizmusnak tűnik az újmaterialista tézis, miszerint a valóság egészét meg lehet ragadni az anyagból és a testekből kiindulva. Ezzel a megközelítéssel Gabriel, Benoist és Ferraris az objektív kontextualizmus álláspontját szegezik szembe, miszerint az egyes entitások mindig valamely meghatározott körülmények között, valamely valóságrétegen belül fordulnak elő. Vagyis nincs olyan kategória (lét, tárgy stb.), amely kivétel nélkül és differenciálatlanul minden valóságrétegre érvényes lenne. A Gabriel által kedvelt példával élve: más a státusza a mesében szereplő boszorkánynak, a karneválon boszorkánynak öltözött személynek, és annak, akit a kora újkorban boszor-

⁹ COOLE, Diana – FROST, Samantha (ed.). *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*, 6.

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?

kányként végeztek ki. E plurális látásmód szerint a valóságban olyan kontextusok is vannak, amelyeket mi, emberek teremtünk, és olyanok is, amelyek tőlünk függetlenül is fennállnak. A kontextualisták nem csupán az újmaterialistákkal vitáznak, amikor a valóság rétegezettségét, az anyagra való redukálhatatlanságát emelik ki, hanem bírálóban részesítik mindazokat a filozófiákat, amelyek nagyratörő, a valóság totalitására vonatkozó kijelentéseket fogalmaznak meg, így a kortárs analitikus metafizikákat és a spekulatív realizmusokat. Tünetértékűnek tekinthetjük, hogy Gabriel szerint nem lehetségesek igaz metafizikai kijelentések, Benoist pedig „metafizika nélküli realizmusról”¹⁰ beszél, amelyet többek között a spekulatív realizmusokkal állít szembe. Például az objektumorientált filozófiának az általában vett tárgyakra vonatkozó megállapításai elnagyoltnak, episztemológiailag tisztázatlannak és naivnak, dogmatikusnak tűnnek a kontextualizmus felől tekintve. A kontextualista újrealisták egyetértenek a spekulatív realisták többségével azt illetően, hogy az ember nem kitüntetett létező, s ők is antikorrelacionisták, amennyiben nem csupán a szubjektivitásunk függvényében megragadható valóság létét ismerik el. Ugyanakkor azt is nyomatékosítják, hogy az ember által teremtett létezők, így a társadalmi entitások vagy az artefaktumok különleges megközelítést tesznek szükségessé, s nem lehet minden további nélkül rájuk húzni a tárgyiség egyetemesnek vélt kategóriáit. Röviden szólva: semmi nincs, ami az összes valóságrétegre alkalmazható lenne. Jegyezzük meg végül, hogy mind Gabriel, mind Benoist, mind Ferraris filozófiája felülemelkedni látszik az analitikus-kontinentális különbségen, többek között azért, mert mindkét hagyományban akadnak a realista álláspont számára kiaknázható belátások. Mindebben a kontextualista újrealisták olyan szövetségesek-

¹⁰ BENOIST, Jocelyn 2017. *L'adresse du réel*. Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 15-53.

LOSONCZ MÁRK

re, társgondolkodókra számíthattak, mint Umberto Eco, John Searle vagy Paul Boghossian.

Elsőként egy olyan gondolkodót, Manuel DeLandát mutatjuk be, aki nem csupán az újmaterializmus képviselője az 1990-es évek elejétől, hanem első könyveitől kezdve megfigyelhető nála a realizmus melletti elköteleződés is, illetve később az újrealista áramlatokhoz való explicit kapcsolódás. DeLanda jelentős mértékben merít Gilles Deleuze filozófiájából, amelyről azt állítja, hogy voltaképpen semmi „posztmodern” nincs benne, hanem mindenekelőtt az elmefüggetlen valóság realista megragadására irányul. Ezt követően egy másik, szintén leginkább posztmodernként vagy posztstrukturalistaként leírt filozófus, jelesül Jacques Derrida befogadástörténetének azon – újrealista és egyéb – aspektusait mutatjuk be, amelyek eltérnek a szokványos értelmezési stratégiáktól. A DeLandáról és a Derridáról szóló részben közös a komplexitás fogalmának előtérbe állítása, a valóság téridőbeli kimeríthetlenségének és sokrétűségének, az emergens fejleményeket előidézni képes kapcsolatok hangsúlyozása, továbbá a rendszerek mint egészek és a részeik egymásra való redukálhatatlanságának tézise. A valóság rétegezettségére és plurális voltára vonatkozó belátásoknak központi szerepük van az értelemmezők Markus Gabriel által kidolgozott filozófiájában is. Részben hozzá kötődve, részben vele vitatkozva fejti ki Jocelyn Benoist az újrealista, mind a valóság evidens adottságát, mind a rá alkalmazott normáink különbözőségét szem előtt tartó filozófiáját. Végül a valóság rétegek Maurizio Ferraris által kidolgozott elméletét mutatjuk be, amely szintén kimondottan újrealista elköteleződésű, és intenzív párbeszédet folytat Gabriel és Benoist filozófiájával.

